

РОЛЬ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Проаналізована роль аналітичних центрів у здійсненні демократичних перетворень у постсоціалістичних країнах, і зокрема в Україні, та вказано перспективи їх подальшого розвитку.

Ключові слова: аналітичний центр, неурядова організація, громадянське суспільство.

Проанализирована роль аналитических центров в осуществлении демократических преобразований в постсоциалистических странах, в частности в Украине и указаны перспективы дальнейшего развития.

Ключевые слова: аналитический центр, неправительственная организация, гражданское общество.

The role of think tanks in the democratic transformations, which takes place in the post socialist countries, is analyzed. The author defines their place in the formation of the independent Ukraine and the perspectives of their further development.

Key words: think tank, non-government organization, civil society.

Аналітичні центри, або так звані think thanks, можуть мати значний вплив не тільки на формування громадської думки, визначення шляхів розвитку держави, а й відігравати ключову роль у демократизації різних сфер суспільного життя країни. В узагальненому вигляді роль аналітичних центрів у громадянському суспільстві зводиться до здійснення наступних функцій: 1) дослідження соціальних проблем, ситуації у суспільстві, ставлення громадян до найбільш актуальних проблем сьогодення; 2) надання рекомендацій органам державної влади щодо здійснення конкретних заходів у соціальній, економічній, політичній сферах. Неурядові центри можуть організовувати прес-конференції та семінари як для політиків, так і для представників засобів масової інформації, обнародувати свою позицію щодо змін у законодавстві, брати участь у громадських, експертних слуханнях; 3) оцінювання діяльності уряду, органів виконавчої влади. Вони часто розповсюджують свої звіти щодо оцінки конкретних кроків уряду, дають прогнози щодо подальшого розвитку подій; 4) посередництва в організації мереж та у поширенні ідей. Оскільки більшість політиків не є спеціалістами у певних сферах, однак перебуваючи у постійному контакті з експертами аналітичних центрів вони можуть краще усвідомити суть тої чи іншої проблеми, прийняти їх точку зору; 5) готують кадри для органів державної влади; 6) роз'яснюють суть останніх подій та намірів уряду для засобів масової інформації. Експерти аналітичних центрів можуть в режимі реального часу дати відповідь на ініціативи уряду, роз'яснити суть певної події для широкого загалу¹.

Однак у ході трансформаційних процесів у пострадянських країнах, аналітичні центри довели свою важливість у формуванні демократичних держав. Перші аналітичні центри у регіоні з'явилися на початку 1990-х років одночасно з початком процесів демократизації. Очікувалося, що вони відіграють низку функцій. Насамперед формуватимуть громадську думку щодо необхідності реформ та підтримки зусиль реформаторів, сприятимуть появі нових громадських лідерів, які не асоціюються з командною економікою та комуністичною ідеологією. Вони

також могли сприяти адаптації зарубіжного досвіду, розробок західних учених до потреб конкретної країни і з урахуванням особливостей поточної політичної ситуації. Особливою популярності набували організації, що поставили собі за мету боротися з усіма проявами корупції як на місцевому, так і на національному рівнях.

Багато центрів створювалося у середині 1990-х як реакція на протидію процесу реформ нових еліт або реформування комуністичних партій. Вони почали притягувати до себе розчарованих інтелектуалів-лібералів, чий сподівання на швидкі темпи реформування зазнали краху через мінливість настроїв виборців. Тому в умовах нестабільної політичної ситуації та розквіту популізму низка експертів відмовилися від роботи у владних структурах, зосередившись на розробці власного бачення трансформаційних процесів.

Тісна робота з урядовими структурами, доступ до державної інформації давав можливість аналітичним центрам виступати з антикорупційними заявами, інформуючи громадськість про непрозорі механізми державних закупівель, недоліки системи бюджетного моніторингу тощо.

Багато донорів, особливо із США та країн Західної Європи, виділяли їм фінансові кошти, оскільки бачили у них провідників змін, які діяли у досить складній ситуації, коли реформаторські процеси почали пробуксовувати. Так, у Словаччині у період згорання демократичних реформ саме аналітичні центри, зокрема Інститут громадських справ, Інститут соціальних та економічних реформ, Фонд Хайєка продовжували працювати над проектами суспільно значущих реформ, які почали активно втілюватися після парламентських виборів 1998 року. Це дало змогу не тільки зекономити час на розробці програм реформ, але й привести до влади людей з новим типом мислення – експертів цих центрів, які посіли посади у різноманітних міністерствах і отримали змогу на практиці реалізовувати свої ідеї. Серед польських аналітичних центрів слід виділити Центр соціальних та економічних досліджень (CASE), Інститут справ публічних, які брали активну участь у розробці реформ у соціальній, економічній сфері, представляли власні розробки щодо майбутнього адміністративно-територіального устрою країни тощо. Аналогічні структури існували у Чехії, Естонії, Литві та Латвії, але їх вплив на окремі сфери політики був досить обмеженим, що було зумовлено сильними позиціями інших аналітичних структур. У Литві на перший план вийшли партійні дослідницькі організації та центри, створені представниками ділових кіл. В Естонії у період реформування зберегли і навіть посилили свою роль наукова спільнота та державна служба. Аналогічна ситуація мала місце і в Чехії, де університети змогли зберегти свій високий науковий рівень та надавали різноманітну методологічну допомогу політикам та державним чиновникам. При Академії наук Угорщини продовжує діяти Інститут світової економіки, який також вніс значний вклад у реформування суспільних відносин в країні.

Внаслідок низки причин (серед яких і нерозвиненість громадянського суспільства, особливості транзитного переходу, геополітичні чинники) українські аналітичні центри не змогли відіграти значної ролі на перших етапах державного будівництва. Але завдяки активізації їх діяльності починаючи з початку XXI ст. стала можливою Помаранчева революція.

З точки зору вітчизняних дослідників, аналітичні центри, незважаючи на несприятливі умови, змогли не лише зберегтися, а й посилити свої позиції, спроможності та вплив на владу і громадянське суспільство. До головних їх здобутків

відносять те, що вони:

- навчилися самостійно шукати і знаходити шляхи виживання, не втрачаючи за цього своєї незалежності та об'єктивності;
- досліджували теми, актуальні для здійснення в Україні суспільних трансформацій у напрямі її наближення до європейських стандартів, поєднуючи оперативне реагування на поточні виклики з виробленням стратегічного бачення розвитку країни в різних сферах;
- набули визнання у влади і політичних сил як впливовий суб'єкт суспільно-політичного життя, а також довіри – в суспільства – як носій і виразник його інтересів;
- справляють постійний вплив на громадську думку, користуються значною увагою медіа, мають високий рівень присутності в інформаційному просторі;
- розширюють міжнародне співробітництво, роблять свій вагомий внесок у позитивне сприйняття України світом і міжнародними організаціями;
- поступово інтегруються в світову експертну спільноту, забезпечуючи належну якість своєї продукції².

Якщо брати до уваги статистичні дані, то ситуація Україні з розвитком аналітичних центрів виглядає досить непоганою. У 2010 р. вона посіла 25 місце серед країн з найбільшою кількістю аналітичних центрів, яких виявилось 47, а верхні шаблі зайняли США (1816), Китай (425), Індія (292), Великобританія (278) та Німеччина (191)³. А у 2007 р. були навіть на 18-му місці із 43 центрами. Однак кількісні показники поки що не переходять у якісні, оскільки Україна виявилася представленою у регіональному рейтингу. Так, найбільш впливовими серед аналітичних центрів Центральної та Східної Європи визнано Московський Центр Карнегі (Росія), Польський інститут міжнародних відносин та Центр економічних та соціальних досліджень (CASE, Польща). Україна представлена лише на двох позиціях: на 16 – Центр Разумкова і на 18 – Міжнародний центр перспективних досліджень⁴.

Десятка ж найбільш впливовіших аналітичних центрів світу виглядає так: 1. Brookings Institution (США), 2. Council on Foreign Relations (США), 3. Carnegie Endowment for International Peace (США), 4. Chatham House (Великобританія), 5. Amnesty International (Великобританія), 6. RAND Corporation (США), 7. Center for Strategic and International Studies (США), 8. Heritage Foundation (США), 9. Transparency International, (Німеччина), 10. Peterson Institute for International Economics (США).

При відборі найвпливовіших центрів дослідники послуговувалися такими критеріями, як: прямий взаємозв'язок між зусиллями центру в певній сфері та позитивними змінами у ній, що виражається у кількості і якості державних послуг, зниженні затрат на функціонування, запровадженні запропонованих організацією механізмів, розширенні громадських свобод, підвищенні інтенсивності взаємодії між організаціями. Зверталася увага і на чисто управлінські характеристики: здатність утримати у штаті відомих вчених та аналітиків, впровадження у роботу менеджменту якості; комунікаційні здатності (взаємодія з відомими вченими та аналітиками; згадуваність у засобах масової інформації, відомість у політичних колах, участь у професійних мережах); академічну репутацію (цитовання праць, публікації у журналах та видання монографій, участь у конференціях, викладацька діяльність експертів); рівень фінансових ресурсів (благодійність, зарплата, державні і приватні контракти) та здатність до інноваційної

діяльності.

Вважаємо, що наступний етап розвитку вітчизняних аналітичних центрів полягатиме у переході кількісних характеристик у якісні. У зв'язку з цим не можемо погодитися із твердженням, що у зв'язку з високим ступенем конфліктності політичних процесів в Україні, протистоянням між владними інститутами та різними політичними силами «перед неурядовими аналітичними центрами України може постати загроза «одержавлення», «партизації» чи «корпоратизації». Це означатиме втрату ними незалежності, без якої виконання think tanks їхньої суспільної місії стане неможливим»⁵. Це нагадує заяви окремих політиків про те, що аналітичні центри «відробляють» гроші своїх спонсорів, насаджують їх ідеї та підходи до розв'язання суспільних проблем, «діють за вказівкою ЄС» (типове обвинувачення, що лунало в бік східноєвропейських організацій). Один з відомих дослідників «мозкових центрів» Дж. Макгэнн виділяє чотири їх основних типи: академічні (наукові), консалтингові (працюють за контрактом), пропагандистські (advocacy) групи та партійні аналітичні центри⁶. Іншими словами, підприємці, корпорації та політичні партії є також частиною громадянського суспільства і мають право на створення організацій, що просуватимуть їх бачення розвитку суспільних процесів. Тут мова повинна йти швидше про створення конкурентного середовища для таких організацій та прийняття ними власного етичного кодексу⁷, а не про пошуки шляхів усунення з політичної арени «неправильних» аналітичних центрів.

Отже, у процесі трансформації політичних режимів аналітичні центри можуть відігравати роль генератора нових підходів, розробника програм реформ, популяризатора реформаторських ідей, кузні кадрів для державних органів та політичних партій, компасу, який вказує на правильний напрям перетворень у періоди посилення авторитарних тенденцій. Хоча українським «мозковим центрам» не вдалося відіграти значної ролі на перших етапах трансформаційних перетворень, але починаючи з 2000-х років їм вдалося довести свою значимість для суспільства і на сьогодні є всі підстави для зростання їх значення у розвитку громадянського суспільства в Україні.

1. *McGann J., Weaver K.* Think tanks and civil societies: catalysts for ideas and action. – N.J.: Transaction Publishers, 2002. – P. 5-6. 2. *Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи // Національна безпека і оборона.* – 2007. – № 6. – С. 24. 3. *The Global «Go-To Think Tanks»: The Leading Public Policy Research Organizations in the World, 2010 / [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.fpri.org/research/thinktanks/GlobalGoToThinkTanks2010.pdf>. – P. 18. 4. *Ibid.* – P. 32. 5. *Якименко Ю.* Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи // Громадянське суспільство. – 2007. – № 2. – С. 12. 6. *McGann J., Weaver K.* Цит. праця. – P. 7. 7. *Buldi-owski G.* Think Tanks in Central and Eastern Europe in Urgent Need of a Code of Ethics // *The International Journal of Not-for-Profit Law.* – 2009. – № 3. – P. 42-53.